

ชาติพันธุ์วรรณนาภาพถ่ายในโลก ที่เปลี่ยนแปลง

: วิธีวิทยาทัศน์ วัสดุสารมณ และปัญญาประดิษฐ์

โดย: ณหทัย แสนมงคล

สารสังเขป

บทความเชิงวิชาการนี้สำรวจภูมิทัศน์ของชาติพันธุ์วรรณนาภาพถ่ายในโลกร่วมสมัย เพื่อทบทวน สังเคราะห์ และอภิปรายความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างภาพถ่าย การถ่ายภาพ ชาติพันธุ์วรรณนา และการแสวงหาความรู้ความจริงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะในบริบทของเทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ บทความเน้นย้ำว่าภาพถ่ายมิใช่เพียงภาพที่ปรากฏบนหน้าจอแต่เป็นสิ่งที่ประกอบสร้างความเป็นจริงที่ไม่ได้ปราศจากความเชื่ออัตวิสัยและอำนาจ ภาพถ่ายยังมีมิติทางผัสสาธรรม เป็นวัตถุที่มีชีวิตซึ่งเชื่อมโยงกับความทรงจำ และการเยียวยาความโศกเศร้า ชาติพันธุ์วรรณนาภาพถ่ายไม่ใช่เพียงการศึกษาว่าภาพถ่ายกำลังแสดงความหมายอะไรแต่เป็นการเข้าถึงมิติเชิงประสบการณ์ที่ไม่อาจเห็นได้ด้วยตาเปล่า การใช้ภาพถ่ายในระหว่างการสนทนาและสัมภาษณ์ หรือการดึงข้อมูลด้วยภาพถ่ายอาจเป็นกลยุทธ์ที่ช่วยเข้าถึงมิติอันคลุมเครือดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การมาเยือนของเทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ ทำให้นักวิจัยอาจต้องปรับตัวให้เข้ากับสนามลูกผสมระหว่างพื้นที่ดิจิทัลและพื้นที่ทางกายภาพ และยังคงเรียนรู้ที่จะใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือในการวิจัย บทความมีข้อเสนอว่านักวิจัยสามารถประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือในงานชาติพันธุ์วรรณนาภาพถ่ายเพื่อทดสอบอคติทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่ถูกผลิตซ้ำผ่านภาพถ่ายที่สังเคราะห์โดยปัญญาประดิษฐ์ โดยวิธีการนี้เรียกว่าชาติพันธุ์วรรณนาเชิงสังเคราะห์ อย่างไรก็ตาม นักวิจัยยังคงต้องรักษาการตีความอย่างลุ่มลึก รักษาหลักการสะท้อนย้อนคิด ไม่ละเลยบทบาทของบริบท และตระหนักถึงความรับผิดชอบเชิงจริยธรรมในระหว่างการทำงานภาคสนาม

คำสำคัญ : การถ่ายภาพ, ชาติพันธุ์วรรณนา, มานุษยวิทยาทัศน์, ผัสสาธรรม, ปัญญาประดิษฐ์

This academic article explores the landscape of photo-ethnography in the contemporary world, aiming to review, synthesize, and discuss the complex relationship among the photograph, photography, ethnography, and socio-cultural understanding, particularly in the context of digital technology and Artificial Intelligence. The article emphasizes that the photograph is not a neutral witness but rather a construction of reality that is inseparable from subjectivity and power. Photographs also possess an affective dimension, serving as living things connected to memory, and the healing of grief. Photo-ethnography is not merely about what the image represents, but an access to the experiential dimension that is invisible to the naked eye. Thus, the use of photographs during conversations and interviews, or Photo-Elicitation, is a strategy for accessing this non-representational dimension. Furthermore, with the advent of digital technologies and AI, researchers must adapt to the hybrid field of digital and physical spaces, and learn to utilize digital technology and AI as research tools. The article proposes that researchers can apply artificial intelligence as a tool in photo-ethnography to test for cultural and historical biases reproduced through AI-synthesized photographs. The method is called synthetic ethnography. This must be achieved while maintaining profound interpretation, rigorous reflexivity, contextual sensitivity, and ethical responsibility during fieldwork.

Keywords: ethnography, photography, visual anthropology, affect, artificial intelligence

บทนำ

ภาพถ่ายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ไม่เพียงถูกใช้เพื่อถ่ายทอดความงดงามและบันทึกความทรงจำ แต่ยังเป็นเครื่องมือในการบอกเล่าเรื่องราว ถ่ายทอดประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึก เพื่อสร้างการรับรู้และการตีความใหม่ นักเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนหรือช่างภาพสารคดีเองก็มักจะใช้ภาพถ่ายเพื่อสร้างบทสนทนาสู่สังคม ยกตัวอย่างจากสถานการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนใต้ที่ถูกเล่าขานผ่านสื่อมวลชนอย่างยาวนานหลายทศวรรษ และหลายครั้งเป็นการเลือกสรรบางมุมมองที่ฝังรากอคติและความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน อันเกิดจากความแตกต่างทั้งในเชิงพื้นที่และในเชิงสังคมวัฒนธรรม ศิลปินและช่างภาพหลากหลายกลุ่มได้อาศัยภาพถ่ายเป็นเครื่องมือสื่อสารเพื่อท้าทายต่อมุมมองที่สังคมรับรู้ เช่น นิทรรศการภาพถ่าย The Deep Places in the Deep South ซึ่งจัดแสดงเมื่อปี 2566 ของยศธร ไตรยศ ช่างภาพสารคดีที่ลงพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ และใช้กระบวนการภาพถ่ายและมุมมองด้านมานุษยวิทยาเป็นเครื่องมือพาผู้ชมก้าวข้ามกรอบการรับรู้และอคติที่สังคมมีต่อพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ ผ่านการคลุกคลีในพื้นที่จริงกว่า 5 ปี (พิมพ์ข่าวประชาไท, 2566)

ภาพถ่ายจึงเป็นเครื่องยืนยันของพลังแห่งการมองเห็น ดังคำกล่าวงานเขียน Way of seeing ของจอห์น เบร์เจอร์ (John Berger) ที่ว่า “การมองเห็นมาก่อนถ้อยคำ เด็กๆ มองเห็นและรับรู้ ก่อนที่จะพูด” (Berger, 1973) ตอกย้ำว่าดวงตาและการมองเห็นเป็นรากฐานสำคัญที่มนุษย์ใช้ในการรับรู้และทำความเข้าใจโลก ก่อนที่ภาษาจะเข้ามาทำหน้าที่อธิบายโลกแก่เรา การใช้ “ดวงตาเป็นศูนย์กลาง” (ocularcentrism) ได้ฝังรากลึกในระเบียบวิธีวิจัยทางชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) มาช้านาน ผ่านการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participate observation)

หรือ “การไปอยู่ที่นั่น” (being there) เพื่อที่จะเห็นและถูกเห็นอย่างแท้จริง ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีถ่ายภาพ (photograph) และการถ่ายภาพ (photography) ที่ช่วยขยายการมองเห็นได้รับการพัฒนาและแพร่หลายขึ้น นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาเริ่มสนใจการใช้ภาพถ่ายและการถ่ายภาพ มาเป็นเครื่องมือของการทำงานชาติพันธุ์วรรณาเพื่อการเก็บบันทึกข้อมูล ขยายความรู้และความเข้าใจให้เพิ่มมากขึ้น (ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ, 2561, น.24)

ภาพถ่ายของนักชาติพันธุ์วรรณาในยุคแรก ๆ อาจเป็นเพียงภาพประกอบที่ทำหน้าที่คล้ายกับภาพที่วาดด้วยมือ เช่น ภาพทิวทัศน์ ภาพบุคคล และการบันทึกวัฒนธรรมทางวัตถุ จนในที่สุดแล้ว ภาพถ่ายก็ได้รับการยอมรับในฐานะบันทึกทางวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ภาพถ่ายยังคงถูกใช้อย่างจำกัดในผลงานวิจัยที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในขณะนั้น ยกตัวอย่างเช่น ผู้บุกเบิกงานด้านมานุษยวิทยาอย่างโบรนิสลาฟ มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowsk) แม้ว่าเขาได้ถ่ายภาพมากกว่าพันภาพระหว่างการทำงานภาคสนามที่หมู่เกาะโทรบรีอันด์ แต่กลับมีภาพถ่ายเพียงไม่กี่ภาพเท่านั้นที่ปรากฏในผลงานตีพิมพ์ของเขา ยิ่งกว่านั้น เมื่อแวดวงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทันทีหันไปสนใจวัตถุทางการศึกษาใหม่ ๆ เช่น ระบบทางศาสนาและสังคม ภาพถ่ายก็เริ่มลดบทบาทลงอย่างมาก (Wright, 2018, p.1)

จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1940 เกิดการก่อตัวของ “ชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย” (photo-ethnography) หรือการใช้การถ่ายภาพเป็นวิธีการเก็บรวบรวมและนำเสนอข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณาที่ชัดเจนขึ้น จากผลงานบุกเบิก เรื่อง Balinese Character: A Photographic Analysis (1942) ของนักมานุษยวิทยา

เกรกอรี เบตสัน (Gregory Bateson) และมาร์

กาเร็ต มีด (Margaret Mead) ผลงานดังกล่าวอาจเป็นตัวอย่างความพยายามครั้งแรก ๆ ในการสร้างภาพถ่ายเชิงชาติพันธุ์วรรณา ผ่านการผสมผสานงานชาติพันธุ์นิพนธ์เข้ากับการบันทึกภาพถ่ายของสิ่งต่าง ๆ ในระหว่างที่นักมานุษยวิทยาทั้งสองคนทำการวิจัยในเกาะบาห์ลี เช่น ภาพถ่ายลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสนามวิจัย การสื่อสารอารมณ์ผ่านใบหน้าและร่างกายของผู้คน และปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ยากจะถ่ายทอดออกมาในรูปตัวอักษร (Wright, 2018, p.1)

ทศวรรษ 1960 ชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายเริ่มแพร่หลายยิ่งขึ้นท่ามกลางการเติบโตของงานถ่ายภาพเชิงสารคดีและภาพยนตร์เชิงชาติพันธุ์วิทยาควบคู่กับการเติบโตของมานุษยวิทยาทัศน์ (visual anthropology) ในฝรั่งเศสที่เน้นแนวทางการถ่ายทำภาพยนตร์ (cinematographic approaches) โดยในปี 1967 นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน จอห์น คอลลิเออร์ (John Collier) ได้วางรากฐานของระเบียบวิธีวิจัยให้แก่ชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย ในฐานะรูปแบบหนึ่งของมานุษยวิทยาทัศน์ (visual anthropology) ผ่านงานเขียน เรื่อง Visual Anthropology: Photography as a Research Method (1967) ช่วงเวลานั้นเริ่มมีการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการที่มีภาพถ่ายเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นองค์ประกอบสำคัญ เช่น บทความประกอบภาพถ่าย ไปจนถึงสื่อภาพที่เน้นแสดงภาพถ่ายโดยมีตัวอักษรเป็นเพียงส่วนประกอบ

นักวิชาการบางส่วนยังคงมองว่าการใช้ภาพถ่ายเป็นข้อมูลในการวิจัยนั้นอาจมีข้อจำกัด มีข้อวิพากษ์ว่าการวิเคราะห์ภาพถ่ายยังไม่เพียงพอที่จะช่วยให้เห็นการจัดระเบียบทางสังคมที่ลึกซึ้ง และข้อมูลจากภาพถ่ายมักเป็นเพียงข้อมูลระดับพื้นผิวเท่านั้น (Stavenik, 2015, p.100) เช่น เคิร์สเตน แฮสทรีป

(Kirsten Hastrup, 1992) ได้ใช้คำศัพท์ของ คลิฟฟอร์ด เกียร์ทซ์ (Clifford Geertz) วิพากษ์ว่า ภาพถ่ายมักให้ได้แค่เพียง “คำอธิบายแบบบาง” (thin description) เท่านั้น เมื่อเทียบกับ “คำอธิบายแบบหนา” (thick description) ที่งานชาติพันธุ์นิพนธ์ควร จะบรรลุ

ต่อในช่วงทศวรรษ 1970 – 1980 ที่วิธีวิทยาเชิงทัศนศาสตร์ (visual methods) ได้รับความสนใจอย่างมาก ขณะเดียวกัน ได้เกิดข้อถกเถียงเชิงวิพากษ์ทางญาณวิทยา มีข้อวิพากษ์ว่าภาพถ่ายไม่ได้มีเพียงแง่มุมวัตถุวิสัยเท่านั้น แต่ภาพถ่ายยังเป็นวิธีผลิตความรู้เชิงอัตวิสัยของนักวิจัยเอง ข้อถกเถียงนี้มาจากข้อท้าทายเชิงญาณวิทยาต่อแนวคิดสังนิยม (realism) และตั้งคำถามต่อการกล่าวอ้างความจริงทางวิทยาศาสตร์ ทำให้เกิดกระแสสะท้อนคิด (reflexivity) ในงานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณา ผู้วิจัยเริ่มตระหนักถึงความเป็นอัตวิสัย (subjectivity) ของตัวนักวิจัย ว่าอาจส่งผลกระทบต่อกรอบสร้างความรู้พร้อมกันนั้นก็ยังนำไปสู่ความสนใจประสบการณ์เชิงอัตวิสัย เช่น ผัสสะ อารมณ์ ความรู้สึก ที่เพิ่มขึ้นในช่วงทศวรรษ 2000 ในแวดวงมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ งานศึกษาจำนวนมากเริ่มสนใจแง่มุมอัตวิสัยในภาพถ่าย โดยเฉพาะในมิติเชิงผัสสาอารมณ์

จนกระทั่งบริบทปัจจุบัน พัฒนาการด้านเทคโนโลยีดิจิทัลกำลังเติบโตแพร่หลาย ปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ได้รับการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดและส่งผลให้เกิดภาพถ่ายรูปแบบใหม่ เช่น ภาพถ่ายดิจิทัล ภาพถ่ายสังเคราะห์ ทำให้ชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายได้ขยายตัวกลายเป็นสหวิทยาการที่ไม่ได้จำกัดแค่ในมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาอีกต่อไป นักวิจัยจำนวนมาก เช่น ซาร่าห์ พิงค์ (Sarah Pink, 2001) มาร์คัส แบงก์ส (Marcus Banks, 2001) และลูซ พาลเวลส์ (Luc Pauwels, 2015) ได้พยายาม

ผลักดันการทำงานด้านภาพไปเกาะเกี่ยวพาดทับกับความรู้ในศาสตร์อื่น ๆ อย่างกว้างขวางในฐานะเป้าหมายและกระบวนการค้นหาความรู้

ท่ามกลางพลวัตของบริบทที่เปลี่ยนไป บทความจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและทบทวนภูมิทัศน์ของชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย ด้วยเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างภาพถ่าย การถ่ายภาพ วิธีวิทยาเชิงชาติพันธุ์วรรณา และการแสวงหาความรู้ความจริงทางวัฒนธรรมในบริบทสังคมและเทคโนโลยีที่กำลังเปลี่ยนแปลง บทความมุ่งหวังที่จะเป็นฐานรากให้แก่ศิลปินช่างภาพสารคดี และนักวิจัยด้านชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย และสามารถปรับประยุกต์กระบวนการภาพถ่ายและมุมมองด้านชาติพันธุ์วรรณาในการเรียนรู้เรื่องราวของผู้คนในพื้นที่ที่มีความแตกต่างหลากหลาย ขยายความเข้าใจที่ลึกซึ้งและสร้างบทสนทนาใหม่ ๆ สู่สังคมด้วยมุมมองที่ผ่านการสะท้อนย้อนคิด

บทความวิชาการนี้มุ่งทบทวนวรรณกรรมทางวิชาการในเชิงวิพากษ์ เพื่อประมวล วิเคราะห์ และสังเคราะห์ภาพรวมขององค์ความรู้และการเปลี่ยนแปลงเชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย โดยสืบค้นจากฐานข้อมูลวารสารวิชาการระดับนานาชาติ และใช้คำสำคัญในการสืบค้นที่ครอบคลุมแกนหลักของเนื้อหา ได้แก่ Visual Ethnography, Photo-ethnography, Affective Turn, Digital Turn และ Artificial Intelligence เพื่อตอบคำถามหลักใน 4 ประเด็น ได้แก่ พัฒนาการของชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย มุมมองทางภววิทยาเกี่ยวกับภาพถ่ายในทางสังคมศาสตร์ กระแสศึกษามิติทางอารมณ์ความรู้สึกในภาพถ่าย และการปรับเปลี่ยนเชิงกระบวนการทัศน์ของชาติพันธุ์วรรณา

ภาพถ่ายในบริบทโลกดิจิทัลและเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ รวมถึงระเบียบวิธีวิจัย และตัวอย่างงานศึกษาที่เกิดขึ้นในบริบทดังกล่าว

บทความจะนำเสนอข้อถกเถียงที่สำคัญ โดยแบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1. ภาววิทยาของภาพถ่าย ซึ่งทบทวนข้อถกเถียงว่าด้วยความสัมพันธ์ของภาพถ่ายกับความเป็นจริง รัศมี และอำนาจ 2. การทบทวนมิติทางอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดจากการสัมผัสรับรู้ภาพถ่ายทั้งในแง่ของร่องรอยแห่งสายสัมพันธ์ ความทรงจำ ความคิดถึง และการรับรู้เวลา 3. มุมมองใหม่เกี่ยวกับชาติพันธุ์วรรณนาภาพถ่ายในยุคดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ และ 4. ตัวอย่างกลยุทธ์และเทคนิควิธีวิจัยของชาติพันธุ์วรรณนาภาพถ่ายในโลกที่เปลี่ยนผัน

1. ภาววิทยาของภาพถ่าย : ว่าด้วยความเป็นจริง รัศมี และอำนาจ

ข้อถกเถียงหลักว่าด้วยสถานะของภาพถ่ายในฐานะวัตถุที่บันทึกความจริงนั้น มาพร้อมกับคำถามที่ว่าภาพถ่ายคืออะไร และนักชาติพันธุ์วรรณนาควรถือว่าภาพถ่ายเป็นตัวแทนของความเป็นจริงได้มากน้อยเพียงใด ก่อนหน้านี้ ตามแนวทางสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ภาพถ่ายได้รับการยอมรับว่าเป็น “พยานที่เป็นกลาง” (neutral witness) ในการถ่ายทอดความเป็นจริง และเป็น “ผู้เปิดเผยที่แท้จริง” (authentic revealer) ของสิ่งต่าง ๆ ในโลกความเป็นจริง (Dias, 1994, p.44 cited in Farahmand, 2017, p.10) กระนั้น วงการวิชาการก็มีข้อท้าทายต่อสถานะของภาพถ่ายในฐานะเครื่องมือบันทึกความเป็นจริงเช่นกัน ภาพถ่ายถูกวิพากษ์ว่าอาจเป็นเพียง “ภาพลวงตาของสิ่งที่เคยเกิดขึ้น” (an illusion of what was) (Chopra & Seth, 2020, p.2955) เป็นเพียงโลกที่ถูกสร้างขึ้นจากอัตวิสัย (subjectivity) ของผู้ถ่ายภาพเอง ภาพถ่ายจึงไม่ใช่ตัวแทนของความเป็นจริง

(representing reality) แต่เป็นเครื่องมือในการประกอบสร้างความเป็นจริง (constructing reality) (Germen, 2010, p.132)

ข้อถกเถียงดังกล่าวยังสะท้อนถึงมิติทางประสบการณ์ของภาพถ่ายอีกด้วย เนื่องจากเงื่อนไขทางเทคโนโลยีที่ทำให้ภาพถ่ายในยุคแรกดูเป็นความจริงและเป็นหลักฐานที่เที่ยงตรงนั้น ยังเป็นเงื่อนไขเดียวกัน ที่สร้างประสบการณ์เชิง “รัศมี” (aura) ให้แก่ภาพถ่ายในยุคแรกเริ่ม

“รัศมี” ตามแนวคิดของวอลเตอร์ เบนจามิน (Walter Benjamin) ไม่ได้เป็นคุณสมบัติทางวัตถุแต่เป็นประสบการณ์ รัศมี หมายถึง “ปรากฏการณ์อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของระยะทาง ไม่ว่าวัตถุจะไกลเพียงใดก็ตาม” ยกตัวอย่างเช่น หากเราหยุดพักในป่าอยู่ดูร้อนและทอดสายตามองทิวเขาที่ไกลสุดขอบฟ้าหรือกิ่งไม้ที่ทอดเงาลงมาทาบทับตัวเรานั้นคือประสบการณ์เชิงรัศมีของเทือกเขาและกิ่งไม้นั้น (Benjamin, 1969, p.5) รัศมียังเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องความแท้จริง (authenticity) หรือการดำรงอยู่อันเป็นเอกลักษณ์ ณ สถานที่และเวลาซึ่งต้นฉบับนั้นปรากฏอยู่ (Benjamin, 1969, p.3) รัศมีจึงมีคุณค่าความขลัง (cult value) (Benjamin, 1969, p.7) และผูกพันกับการปรากฏตัวที่ไม่อาจทำซ้ำได้ (Benjamin, 1969, p.10)

การมาถึงของเทคโนโลยีการผลิตซ้ำเชิงกลไก (mechanical reproduction) อย่างภาพถ่าย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในแง่ความเป็นจริง ณ ช่วงเริ่มต้น ความตื่นเต็นและน่าทึ่งของเทคโนโลยีการถ่ายภาพในยุคแรก ๆ ได้สร้างประสบการณ์ที่ยิ่งใหญ่และลึกลับ เบนจามินระบุว่าภาพถ่ายใบหน้ามนุษย์ โดยเฉพาะภาพเพื่อรำลึกถึงบุคคลทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และล่วงลับแล้ว ได้กลายเป็นฐานที่มั่นคงทำยของคุณค่าความขลัง (Benjamin, 1969, pp.7-8)

ภาพถ่ายบุคคลในยุคเริ่มแรกนั้นเปล่งรัศมี มีคุณค่าความขลัง และถูกมองว่าแสดงถึงความจริงของธรรมชาติ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความรู้สึกที่ชัดเจนและคมชัด จนทำให้เชื่อว่าใบหน้าของบุคคลในภาพมีชีวิตชีวา เต็มไปด้วยอรรถวิสัยภายใน และกำลังส่งสายตามองกลับมา จนทำให้แม้แต่ช่างภาพก็ไม่กล้ามองภาพนั้น (Benjamin, 1999, p.512)

อย่างไรก็ตาม เบนจามินมองว่านั่นเป็นครั้งสุดท้ายที่รัศมีแผ่ซ่านออกมาจากภาพถ่าย (Benjamin, 1969, pp.7-8) เบนจามินมองว่าสิ่งที่ร่วงโรยลงไปในยุคแห่งเทคโนโลยีการผลิตซ้ำเชิงกลไกก็คือรัศมีของงานศิลปะ (Benjamin, 1969, pp.4) เทคโนโลยีการผลิตซ้ำเชิงกลไกและความต้องการของมวลชนที่ปรารถนาจะเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ทำให้ภาพถ่ายถูกปลดปล่อยจากการเป็นวัตถุที่มีคุณค่าความขลัง ซึ่งผูกติดกับพื้นที่และเวลา (Puppe, 1979, p.283) การถ่ายภาพในยุคแห่งเทคโนโลยีการผลิตซ้ำเชิงกลไก ทำได้แต่เพียงบันทึกความเหมือน แต่ไม่สามารถเปล่งรัศมีและมองกลับมายังผู้ชมได้อย่างยุคเริ่มแรกของการถ่ายภาพ (Costello, 2005, p.21)

ยูจีน แอทเจต์ (Eugène Atget) เป็นช่างภาพคนแรกๆ ที่เริ่มการปลดปล่อยวัตถุจากรัศมี ภาพถ่ายของเขาเน้นไปที่การถ่ายภาพความว่างเปล่า เช่น สถาปัตยกรรม ระเบียบ พื้นที่ว่างเปล่า แทนที่จะเป็นภาพบุคคล เบนจามินมองว่าภาพถ่ายเหล่านี้ “ดูเอวรัศมีออกจากความเป็นจริง เหมือนดูน้ำออกจากเรือที่กำลังจม” ภาพถ่ายไม่เรียกร้องให้ผู้คนใคร่ครวญจملึก แต่เรียกร้องการเข้าถึงอีกแบบ คือการทำหน้าที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หรือสร้างนัยทางการเมือง มากกว่าการชักชวนให้ซึมซับทางสุนทรียศาสตร์ (Benjamin, 1999, p.518)

หลังจากภาพถ่ายสูญเสียมูลค่าความขลังไปแล้ว อำนาจในการกำหนดความหมายและความ

เป็นจริงที่สาธารณะจะได้รับรู้ จึงอยู่ในมือของผู้ผลิตหรือช่างภาพ ภาพถ่ายจึงนำเสนอความเป็นจริงที่ถูกตีกรอบ (framed reality) ไว้ตามอรรถวิสัยของช่างภาพ (Germen, 2010, p.132) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ช่างภาพเป็นเสมือนตัวกรอง (filter) ในการนำเสนอความเป็นจริงแก่สาธารณะ (Chopra & Seth, 2020, p.2952) ผ่านการเลือกสรรช่วงเวลาที่จะบันทึกภาพ มุมกล้อง แสง องค์ประกอบ การปรับแต่งภาพ แม้แต่ข้อความที่ใช้เขียนกำกับภาพ (caption) (Stavenik, 2015, p.107)

ภาพถ่ายไม่ได้ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจเชิงสุนทรียศาสตร์และศีลธรรมของช่างภาพเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับการตีความและบุคลิกภาพของผู้อ่านด้วย ตามแนวคิดของโรลิ่ง บาร์ต (Roland Barthes) ภาพถ่ายมีลักษณะเป็น “พหุสัณญะ” (Polysemic) ประกอบด้วยรูปสัญลักษณ์จำนวนมากมาย (signifiers) ภาพถ่ายแต่ละภาพจึงสามารถถูกตีความได้อย่างหลากหลายจากผู้อ่าน แนวคิดนี้ทำให้เกิดความตระหนักว่า หากไม่มีข้อความมานำเสนอบริบทภาพถ่ายก็อาจจะถูกตีความได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด การเขียนข้อความกำกับ จึงเป็นหนึ่งในเทคนิคในการควบคุมการตีความภาพถ่าย นักชาติพันธุ์วรรณาอย่างฟิลิปป์ บรูโซส์ (Philippe Bourgois) และ เจฟฟ์ ชอนเบิร์ก (Jeff Schonberg) จึงใช้ข้อความกำกับภาพถ่ายอย่างจงใจ เพื่อไม่ให้ผู้อ่านตีความภาพถ่ายผิด โดยเฉพาะการนำเสนอภาพถ่ายของกลุ่มเปราะบาง พวกเขาเห็นว่า “หากปล่อยให้ภาพถ่ายบอกเล่าด้วยคำนับพันคำ อาจส่งผลให้เกิดคำโกหกนับพันคำ” ด้วยลักษณะเช่นนี้ ข้อความกำกับภาพถ่ายจึงเป็นเทคนิคในการควบคุมการตีความ นำพาผู้อ่านไปสู่ความหมายที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า (cited in Stavenik, 2015, p.107)

ทัศนะดังกล่าวยังทำให้เกิดความตระหนักว่า ภาพถ่ายไม่ได้ถูกถ่ายขึ้นเพียงเพื่อคัดลอกความเป็นจริง แต่เป็นตัวแทนของประสบการณ์ทางสายตาที่ต้องการการอ่านและตีความอย่างมีวิจารณญาณ ทั้งจากผู้เขียนและผู้ชม (Stavenik, 2015, p.107) ความหมายของภาพถ่ายที่สามารถตีความได้อย่างหลากหลาย และความเป็นอัตวิสัยที่อยู่เบื้องหลังการประกอบสร้างภาพถ่ายนั้น จึงนับเป็นประเด็นสำคัญที่นักชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายไม่ควรละเลย

การตระหนักถึงความเป็นอัตวิสัยนี้ ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อทั้งวิทยาและพื้นฐานทางญาณวิทยาในการทำงานชาติพันธุ์วรรณา กระแสเชิงอัตวิสัย (subjectivist turn) ที่เกิดขึ้นในแวดวงมานุษยวิทยา นี้ ไม่ได้มุ่งหมายจะสร้างคำอธิบายเชิงวัตถุวิสัย แต่เป็นการเตือนให้ตระหนักในอัตวิสัยของผู้คน รวมถึงตัวผู้วิจัยเอง ด้วยแนวคิดนี้ ภาพถ่ายจึงควรถูกมองว่าเป็นภาพแทนบางส่วนและมีลักษณะเฉพาะตามอัตวิสัยของผู้ถ่ายภาพ ภาพถ่ายจึงไม่ได้สะท้อนโลกตามความเป็นจริงอย่างเป็นกลาง แต่เป็นการสร้างโลกผ่านการประกอบสร้างความเป็นจริง

ความจำเป็นในการทำงานชาติพันธุ์วรรณาเชิงสะท้อนย้อนคิด (reflexive turn) จึงเป็นอีกจุดเปลี่ยนในแวดวงมานุษยวิทยา หากอัตวิสัยเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตสร้างความรู้ นักชาติพันธุ์วรรณาจึงจำเป็นต้องใช้แนวทางการวิเคราะห์และสะท้อนย้อนคิด (analytic and reflexive approach) ในงานวิจัยด้วย นั่นคือการทบทวนอย่างสม่ำเสมอตลอดกระบวนการวิจัย ว่าอัตวิสัยของผู้วิจัย ซึ่งรวมถึงเพศ อายุ ชาติพันธุ์ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีอยู่นั้น ส่งผลอย่างไรบ้าง ต่อความรู้ที่ถูกผลิตขึ้น

2. ผัสสาत्मของภาพถ่าย : ร่องรอยแห่งสายสัมพันธ์ และอารมณ์ความรู้สึก

ภาพถ่ายมีความเชื่อมโยงโดยเนื้อแท้กับมิติทางอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ ทั้งในแง่ของความทรงจำ ความโหยหา ความระลึกถึง ไปจนถึงความโศกเศร้า ภาพถ่ายจึงมิได้เป็นเพียงภาพแทนของวัตถุเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นวัตถุที่มีชีวิต (living things) เป็นสิ่งสถิต (presences) ที่สามารถส่งผลกระทบต่อตัวเราได้ (Favero, 2022, p.73) การมองดูภาพถ่ายยังสามารถนำพาเรากลับคืนสู่เรื่องราวในอดีต และนำพาความรู้สึกสะเทือนใจ ผ่านอารมณ์ที่ถูกถ่ายทอดออกมาจากภาพ (Rowell, 2025, p. 207) อย่างไรก็ตาม งานวิชาการและงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่ให้ความสนใจแก่พลังทางอารมณ์และความรู้สึกของภาพถ่ายนั้นยังมีไม่มากนัก

ซูซาน ซอนแท็ก (Susan Sontag) เป็นหนึ่งในนักทฤษฎีที่สนใจพลังของภาพถ่ายในการกระตุ้นความรู้สึกและเผยให้เห็น “แผนที่ความสัมพันธ์” (relational maps) ที่ซับซ้อน ภาพถ่ายมีความหมายหรือมีชีวิตขึ้นมาได้ผ่านเงื่อนไขทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคม ภาพถ่ายสามารถเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางสังคมเหล่านั้นผ่านมิติของเวลาและพื้นที่ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีการนำภาพถ่ายครอบครัวยามาใช้เป็นจุดศูนย์กลางในการสนทนา ภาพถ่ายเหล่านั้นจะกลายเป็นเครื่องมือที่ดึงเอาเรื่องราวความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลและเหตุการณ์ต่าง ๆ ออกมา รวมถึงความสัมพันธ์กับครอบครัว เพื่อนฝูง และเหตุการณ์สำคัญในอดีต (Sontag, 2008)

ภาพถ่ายยังมีพลังในการขยายขอบเขตของความสัมพันธ์ข้ามเวลาและพื้นที่ งานเขียนของอัลเฟรด เกลล์ (Alfred Gell) เรื่อง Art and Agency กล่าวถึงภาพถ่ายในฐานะ “วัตถุที่กระจายตัว”

(distributed objects) ซึ่งเดินตามร่องรอยความทรงจำและวิถีทางประวัติศาสตร์ ผ่านเรื่องราวที่ถูกเล่าขานจากภาพถ่าย ยกตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายที่จัดแสดงในบ้านหรือในอัลบั้มมิได้เป็นเพียงวัตถุหรือภาพนิ่งที่บันทึกข้อมูลเหตุการณ์ ณ จุดใดจุดหนึ่งของเวลาเท่านั้น แต่ยังกระจายความทรงจำและขยายความสัมพันธ์ทางสังคมมายังห้วงเวลาและสถานที่ปัจจุบัน ทำให้ความทรงจำหรือความสัมพันธ์นั้นคงอยู่และเคลื่อนที่ไปพร้อมผู้คน แม้จะข้ามผ่านเวลาและสถานที่ไปแล้วก็ตาม (Gell, 1998) เช่นเดียวกับงานเขียน *Objects of Affect: Photography Beyond the Image* ได้สะท้อนให้เห็นการตีความความหมายและประสบการณ์เชิงผัสสากรรม ทั้งหมดนี้สามารถสังเกตได้อย่างลึกซึ้งผ่านภาพที่ถูกไว้ในมือ เรื่องราวที่ถูกถ่ายทอดผ่านภาพถ่าย ลักษณะการสัมผัสภาพด้วยปลายนิ้ว การพิมพ์ภาพและใส่กรอบ การจัดวางอย่างระมัดระวัง การจัดเรียงแต่ละภาพ แม้กระทั่งการปิดฝุ่น ดูแลรักษา (Edward, 2012, p.224)

ภาพถ่ายถูกมองว่าเชื่อมโยงแนบแน่นกับชีวิต ดึงดูดอารมณ์ความรู้สึกจากอดีตให้กลับมาถึงปัจจุบัน ทั้งผู้คนที่ยังมีชีวิตอยู่และที่ล่วงลับไปแล้ว งานวิชาการบางส่วนได้เผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างภาพถ่ายและความตาย ตัวอย่างเช่น งานเขียนของโรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) เรื่อง *Camera Lucida* ได้ตีความความสัมพันธ์เชิงภววิทยาระหว่างภาพถ่ายและความตายในสังคมสมัยใหม่ เขามองว่าอิทธิพลของศาสนาต่อการจัดการและตีความความตายได้ลดลงในสังคมสมัยใหม่ ทำให้เกิดการโยกย้ายตำแหน่งแห่งที่ของความตาย สถานที่ซึ่งความตายปรากฏตัวในเชิงสังคมได้ย้ายจากศาสนาไปสู่พื้นที่อื่น บาร์ตส์เสนอว่าพื้นที่ใหม่ของความตายก็คือภาพถ่าย ภาพถ่ายได้กลายเป็นสื่อกลางถึงความตายในรูปแบบที่ย่อยกย่อน ภาพถ่าย

ผลิตสร้างความตายขณะที่พยายามรักษาชีวิตไว้ (produces death while trying to preserve life) (Barthes, 1981, p.92) กล่าวคือ ภาพถ่ายในด้านหนึ่งคล้ายกับการดองมัมมี่ เพื่อหยุดและรักษาช่วงเวลาชีวิตให้ยังคงอยู่ แต่ในทางกลับกัน ภาพถ่ายเป็นยืนยันว่าความตายได้เกิดขึ้นแล้ว ด้วยการเป็นเครื่องมือแสดงร่องรอยของชีวิตที่ไม่อาจหวนกลับคืนได้อีก

งานวิชาการที่สนใจศึกษาความโศกเศร้าและความตาย ได้เผยให้เห็นว่าภาพถ่ายเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการไกล่เกลี่ยประสบการณ์ความตาย ภาพถ่ายช่วยให้ผู้ที่สูญเสียยังคงสามารถรักษาสายใยความสัมพันธ์กับผู้ตายจากไปแล้วให้ยังคงอยู่อย่างต่อเนื่อง ภาพถ่ายยังได้สร้างการเยียวยาความรู้สึกสูญเสีย ยกตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายช่วยแปลงอารมณ์ความรู้สึกให้กลายเป็นวัตถุ (objectify) หน้าของภาพถ่ายก็เป็นเสมือนตัวกรองที่ทำให้อารมณ์อันทรมันทนอ่อนตัวลง (like a filter, which softens it) ทำให้ผู้ที่กำลังโศกเศร้าเกิดการเชื่อมต่อกับบรรพกาล สามารถมองเห็นและทำความเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกที่ยากลำบากนี้ได้ง่ายขึ้น ไม่ทรมันทนรุนแรงหรือเป็นอันตรายจนเกินไป และรับมือกับความโศกเศร้าได้ง่ายขึ้น (Jimenez-Alonso & de Luna, 2022) ดังงานศึกษากลุ่มบิดามารดาผู้สูญเสียบุตรที่ยังอายุน้อย ค้นพบว่าภาพถ่ายเป็นเครื่องมือในการสร้างเรื่องเล่าความโศกเศร้าและสร้างความหมายแก่ชีวิตที่ยังดำรงอยู่ โดยภาพถ่ายช่วยยืนยันสายสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและบุตรที่จากไป เยียวยาความโศกเศร้า รวมถึงเยียวยาวิกฤตทางอัตถิภาวะที่พ่อแม่มักเผชิญหลังการสูญเสียบุตร (Blood & Cacciatore, 2013)

มิติทางอารมณ์ความรู้สึกที่ปะทุผ่านการมองภาพถ่ายนี้ ทำให้ภาพถ่ายเป็นพื้นที่ที่มีความหมายยิ่งในงานชาติพันธุ์วรรณนา นักชาติพันธุ์วรรณนา

ภาพถ่ายเห็นว่าเป็นเสมือนวัตถุแห่งความรู้สึกที่แบ่งปันร่วมกัน (shared, felt objects) ระหว่างนักวิจัยและผู้ถูกวิจัย ซึ่งหมุนเวียนในสนามวิจัย (Rowell, 2025, p.207) ด้วยเหตุนี้ การมองเห็นและรับฟังในการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่ใช้ภาพถ่ายเป็นฐานนั้น จึงไม่ได้เกี่ยวข้องกับความคิดเท่านั้น แต่ยังรวมถึงอารมณ์ความรู้สึกที่นักวิจัยจะต้องทำงานร่วมด้วย (Rowell, 2025, p.209)

อย่างไรก็ตาม การวิจัยทั่ว ๆ ไปมักจะละเลยมิติอารมณ์ความรู้สึกเหล่านี้ เนื่องจากอารมณ์ความรู้สึกมักจะอยู่นอกเหนือขอบเขตของการสื่อสารผ่านภาษาและสัญลักษณ์โดยตรง เป็นสิ่งที่ซ่อนเร้นไม่สามารถนำเสนอเป็นตัวแทนได้โดยตรง งานชาติพันธุ์นิพนธ์ของเจนนิเฟอร์ โรว์เซลล์ (Jennifer Rowell) เสนอว่าแนวทางวิจัยที่ไม่อาศัยความเป็นตัวแทน (non-representational approaches) มีความสำคัญอย่างยิ่งในการวิจัยพัฒนาและงานชาติพันธุ์วรรณา เพื่อเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว แนวทางวิจัยที่ไม่อาศัยความเป็นตัวแทนนั้นจะให้ความสำคัญกับสิ่งที่ถูกรับรู้ผ่านผัสสะและอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นระหว่างการวิจัยภาคสนาม รวมถึงพลังงานหรือความเข้มข้นทางอารมณ์ซึ่งมักจะอยู่นอกเหนือการอธิบายหรือจัดจำแนกผ่านภาษาหรือสัญลักษณ์อย่างชัดเจน (Rowell, 2025, pp. 208-209)

งานชาติพันธุ์นิพนธ์ของโรว์เซลล์ได้อาศัยแนวทางข้างต้น เสนอว่าการแบ่งปันภาพถ่าย (co-sharing) อาจเป็นตัวอย่างกลยุทธ์ในการวิจัยทางชาติพันธุ์วรรณาเพื่อทำงานร่วมกับอารมณ์ความรู้สึก และความทรงจำ โรว์เซลล์ให้ผู้ถูกวิจัยแบ่งปันภาพถ่ายครอบครัวในระหว่างการสัมภาษณ์ ปรัชญาการณที่เกิดขึ้นคือ “โลกที่เป็นภาพสะท้อนทางอารมณ์” (affective figured worlds) ได้ถูกสร้างขึ้นในสนามวิจัย โลกดังกล่าวเป็นอาณาบริเวณทาง

อารมณ์ถูกวาดขึ้นจากประสบการณ์ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้ถูกวิจัย ณ ขณะนั้น (in the moment) ผ่านการแบ่งปันเรื่องราว ความเจ็บปวด ความสุข ความโศกเศร้าที่สะสมยึดติดอยู่กับภาพถ่าย ทั้งยังทำให้เกิดการเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและผู้ถูกวิจัยเข้าด้วยกัน โลกที่เป็นภาพสะท้อนทางอารมณ์อันเกิดจากการมีส่วนร่วมกับการถ่ายนี้ ยังเปิดช่องแก่นักวิจัยในการวิเคราะห์เจาะลึกถึงวิถีที่ผู้คนสัมผัสกับความทรงจำ ประสบการณ์ชีวิต และวิถีที่ประสบการณ์เหล่านี้ส่งผลกระทบต่ออันักวิจัยและผู้ถูกวิจัยด้วย โรว์เซลล์เสนออีกว่าแนวคิดเกี่ยวกับโลกที่เป็นภาพสะท้อนทางอารมณ์นี้ช่วยให้ให้นักวิจัยเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงประสบการณ์ทางอารมณ์ของผู้ถูกวิจัย และยังทำให้เห็นความพัวพันกัน (entangled) ระหว่างนักวิจัยกับผู้ถูกวิจัยด้วย (Rowell, 2025)

มุมมองดังกล่าวทำให้เห็นด้วยว่าการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย ไม่ได้เพียงเข้าใจว่าผู้คนมีประสบการณ์กับวัตถุอย่างภาพถ่ายแบบช่วงเวลาหรือพื้นที่อย่างไร แต่ยังรวมถึงประสบการณ์ที่เกิดขึ้น ณ ขณะรับรู้ (in the moment of recaption) ในปัจจุบันอีกด้วย (Rowell, 2025) นอกจากนี้ ยังไม่จำกัดเพียงการรับรู้จากภาพถ่ายเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการรับรู้ทางผัสสะอื่น ๆ เช่น เสียง สัมผัส ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัยที่ศึกษาประวัติเล่าขาน (oral history) ของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวผ่านภาพถ่าย ครอบครัวร่วมกัน พบว่ามีการปะทุทางประสาทสัมผัสอื่น ๆ ที่ถูกกระตุ้นในระหว่างการพูดคุยกันผ่านภาพถ่าย องค์ประกอบร่วมทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นไม่ได้มาจากการมองภาพถ่ายเพียงอย่างเดียว แต่มาจากการผสานกันของการมองเห็นภาพ น้ำเสียง สัมผัส รวมถึงการเปลี่ยนไปใช้ภาษาอื่นเพื่อพูดคุยเกี่ยวกับภาพถ่าย ซึ่งต่างก็มีบทบาทในการสร้างการรับรู้ภาพถ่ายร่วมกัน (Phu & Brown, 2018)

งานชาติพันธุ์วรรณนาภาพถ่ายที่ให้ความสำคัญกับมิติเชิงอารมณ์ความรู้สึก จึงทำทนายกรอบคิดของการรับรู้ความจริงเพียงผิวเผิน ไปสู่มิติที่คลุมเครือและไม่แน่นอน ทั้งยังช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวของเหตุการณ์ในอดีต ความสูญเสีย เข้ากับสายใยความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่เบื้องหลัง เพื่อนำมาสู่ความเข้าใจปัจจุบัน อันเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการเยียวยาพื้นฟูชีวิตที่สั่นคลอนให้ดำเนินต่อไปได้

3. ชาติพันธุ์วรรณนาภาพถ่ายในยุคดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์

การพัฒนาเทคโนโลยีทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านทางภววิทยาของภาพถ่ายและการถ่ายภาพจากอนาล็อกไปสู่ดิจิทัล ภาพถ่ายแบบอนาล็อกมักถูกมองว่าคงทนถาวรและมีคุณสมบัติเชิงสัมผัส แสดงบทบาทเป็นวัตถุทางกายภาพที่ยึดเหนี่ยวอารมณ์และความทรงจำ ตรงกันข้ามกับภาพแบบดิจิทัล ที่ถูกเข้ารหัสด้วยระบบเลขฐานสอง ทำให้สามารถปรับแต่งได้ง่าย อีกทั้งยังมีลักษณะเลื่อนลอย บริโภคง่าย ปรากฏบนหน้าจอ แพร่กระจาย และสร้างการเข้าถึงในวงกว้างได้อย่างรวดเร็วผ่านสื่อสังคมออนไลน์ (AI Sheikh, 2025)

การเปลี่ยนผ่านทางภววิทยานี้ได้สร้างข้อท้าทายใหม่ ๆ แก่ชาติพันธุ์วรรณนาในการเข้าใจความจริง ประสบการณ์ และผัสสะอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันกับภาพถ่ายยุคดิจิทัล รวมถึงการมองเห็นในยุคดิจิทัล ทั้งสิ่งที่เรามองเห็น รวมถึงวิธีที่เรามองเห็น อาจกำลังถูกกำหนดและแทรกแซงโดยสภาพแวดล้อมของอัลกอริทึม (algorithm turn) ซาร่าห์ พิงค์ (Sarah Pink) ตั้งข้อสังเกตว่าสถาปัตยกรรมเชิงคำนวณที่เรามองไม่เห็นนี้ มีส่วนจัดเรียงปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้มองและวัตถุที่ถูกมองใหม่ อัลกอริทึมเป็นองค์ประกอบสำคัญในการจัดวางเราในฐานะผู้ชม และฉายภาพ

จัดระเบียบ คัดเลือกภาพที่จะให้เรามองเห็นหรือมองไม่เห็น ทั้งยังมีบทบาทต่อการแสดงออกทางสังคม อัตลักษณ์ และปฏิสัมพันธ์ รวมถึงชุมชนที่ผู้ใช้สื่อสร้างขึ้นมา (pink, 2013, pp. 129-130)

อย่างไรก็ดี แม้จะยังไม่ค่อยมีงานชาติพันธุ์วรรณนาที่สนใจสถาปัตยกรรมเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่มองไม่เห็นเหล่านี้นักปัจจุบัน ถึงกระนั้น พิงค์เสนอว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับนักชาติพันธุ์วรรณนาทัศนาศาสตร์ศึกษาโลกผ่านเว็บ 2.0 ควรต้องทบทวนสะท้อนคิดถึงสิ่งที่ได้เห็นขณะที่มีส่วนร่วมกับการรับชมภาพถ่ายดิจิทัล โดยตระหนักถึงอิทธิพลของอัลกอริทึมที่อยู่เบื้องหลังภาพที่เรามองเห็น (pink, 2013, p. 130)

นอกเหนือจากอัลกอริทึมแล้ว เทคโนโลยีการปรับแต่งภาพถ่ายก็เป็นอีกประเด็นสำคัญที่กระตุ้นให้การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาต้องมุ่งศึกษาระบบทางสังคม-เทคนิคอันซับซ้อน เพื่อทำความเข้าใจโลกที่เรากำลังมองเห็นและดำรงอยู่ ขณะที่ภาพถ่ายอนาล็อกอาจใช้วิธีการตัดต่อและตัดปะขณะล้างฟิล์ม ภาพถ่ายในยุคดิจิทัลนั้นสามารถปรับแต่งได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ปัจจุบันมีโปรแกรมและแอปพลิเคชันสำหรับการปรับแต่งภาพถ่ายที่หลากหลาย เช่น Adobe Photoshop, Adobe Lightroom, Minit, Snapseed, Huji Cam นอกจากนี้แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ ก็มักจะมีส่วนเสริมในการแต่งรูป เช่น ฟิลเตอร์ (filter) และสติ๊กเกอร์ (sticker) เครื่องมือเหล่านี้สามารถปรับแต่งได้หลากหลาย ตั้งแต่แสงเงา ความเข้มและความอิ่มของสี ความคมชัดและความฟุ้งของภาพ ไปจนถึงความเนียนสวยของผิวสีสันและรูปร่างของริมฝีปาก ดวงตา ตลอดจนปรับเปลี่ยนโครงสร้างของร่างกายให้เป็นทรวงทรวงที่ผู้แต่งภาพต้องการ อันสะท้อนความปรารถนาของผู้คนที่ต้องการควบคุมวิธีนำเสนอตัวตนผ่านภาพถ่าย

มีการตั้งข้อสังเกตว่าเครื่องมือเหล่านี้ได้สร้าง “การรับรู้แบบเสริมแต่ง” (augmented perception) กล่าวคือเป็นการขยายและเปลี่ยนแปลงวิธีการรับรู้ และขอบเขตการรับรู้ของมนุษย์โดยมีเทคโนโลยีเป็นตัวกลาง นำไปสู่ประสบการณ์แบบเหนือจริงรวมถึง การสร้างสรรค์โลกใหม่ขึ้นมา ยกตัวอย่างเช่น การปรับแต่งภาพถ่ายด้วยเทคนิคการสร้างภาพช่วงไดนามิกสูง (high dynamic range image - HDRI) เป็นเทคนิคขั้นที่ขยายละเอียดเชิงทัศนภาพ ปกติกล้องถ่ายภาพโดยทั่วไปยังมีข้อบกพร่องไม่สามารถบันทึกได้ เทคนิคการแต่งภาพนี้เป็นประตูสู่การรับรู้แบบเสริมแต่ง หรือตัวกรองในการเสริมสร้างและแปลงโฉม การรับรู้ของมนุษย์ให้สามารถเข้าถึงรายละเอียด มิติ เวลา กระทั่งมิติอารมณ์ที่ยากจะมองเห็นผ่านตาเปล่า ในชีวิตประจำวัน (Germen, 2010, p.129)

ยิ่งไปกว่านั้น การแพร่หลายอย่างก้าวกระโดดของปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (generative artificial intelligence - Gen AI) เช่น Gemini และ Chat GPT นำไปสู่การขยายตัวของแบบจำลองที่สามารถสร้างสื่อสังเคราะห์ได้อย่างหลากหลาย ทั้งข้อความ รูปภาพ เพลง วิดีโอ หรืองานสามมิติ ซึ่งผู้ใช้สามารถปรับแต่งภาพถ่ายของตนเองได้ เช่น การป้อนคำสั่งให้ปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ปรับแต่งภาพถ่าย ให้ผู้ใช้สามารถปรากฏในสถานที่ที่ไม่เคยไป หรือได้ถ่ายรูปร่วมกับคนมีชื่อเสียง หรือกระทั่งถ่ายรูปร่วมกับญาติมิตรผู้ล่วงลับไปแล้ว

การใช้ปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์เพื่อสังเคราะห์เนื้อหาเริ่มสะดวกยิ่งขึ้น ใช้งานง่าย และเนื้อหาที่ถูกสังเคราะห์ก็สมจริงยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ในทางหนึ่ง ได้ก่อให้เกิดความกังวลเกี่ยวกับข้อมูลบิดเบือนทางการเมืองและการโฆษณาชวนเชื่อ หลายภาคส่วนเริ่มส่งเสียงเรียกร้องให้มีการกำกับดูแล (Chesney & Citron, 2019) โดยเฉพาะท่ามกลางความไม่เป็น

ระเบียบของข้อมูลข่าวสารในปัจจุบัน (informational disorder) ภาพถ่ายจำนวนไม่น้อยนำเสนอข้อมูลปลอม หรือที่เรียกว่า “ภาพถ่ายทางเลือก” (alternative images) อันเกิดจากเทคนิคง่าย ๆ อย่างการตัดต่อ ไปจนถึงการกำหนดกรอบ เช่น การตัดแต่งภาพ (crop) เพื่อบิดเบือนการรับรู้ที่ซับซ้อนกว่า นักชาติพันธุ์วรรณาเห็นว่าประเด็นนี้สัมพันธ์กับความไว้วางใจ (trusted) ในสังคม เนื่องจากความไว้วางใจเป็นองค์ประกอบสำคัญในการแพร่ข้อมูลปลอม ผู้คนมักยอมเชื่อภาพถ่ายที่มาจากเครือข่ายซึ่งพวกเขาไว้วางใจ (trusted networks) นักวิชาการเสนอว่านักวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาควรแสดงบทบาทของจริยธรรมในการอธิบายความเป็นจริงที่เชื่อถือได้ในการต่อสู้กับภาพปลอมเหล่านี้ เช่น อาศัยกลยุทธ์ของนิติวิทยาศาสตร์ดิจิทัล (digital forensics) อย่างการสืบค้นย้อนกลับ (reverse internet search) เพื่อตามรอยว่าภาพนั้นถูกนำมาใช้นอกบริบทที่แท้จริงของมันอย่างไร ถูกปรับแต่งและแก้ไขอย่างไร และมีความหมายเปลี่ยนไปเช่นใด (Leaha & Canals, 2024)

ปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์และสื่อสังเคราะห์ที่ถูกสร้างขึ้น ยังคงมีแนวโน้มที่จะแพร่หลายมากขึ้นเรื่อย ๆ ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ในปัจจุบัน และเริ่มมีบทบาทในการกำหนดกระบวนการทางวัฒนธรรม ตลอดจนรูปแบบการผลิตและการบริโภคเนื้อหาสื่อใหม่ทั่วทั้งสังคม การทำงานของปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์นี้เต็มไปด้วยความซับซ้อนและเครือข่ายที่กระจายตัว ทั้งชุดข้อมูลที่ปัญญาประดิษฐ์ใช้เรียนรู้แบบจำลอง ส่วนต่อประสาน รวมถึงแนวปฏิบัติและคุณค่าทางสังคม ล้วนส่งผลที่ยากจะคาดเดาในหลายบริบททั่วโลก (de Seta, Pohjonen & Knuuttila, 2024)

การสร้างสรรคโดยปัญญาประดิษฐ์นั้นท้าทายแนวคิดเกี่ยวกับการเป็นผู้สร้างสรรค์ที่แท้จริง

(authorship) เกิดมุมมองเชิงวิชาการว่าปัญญาประดิษฐ์มิใช่เพียงเครื่องมือ แต่มีสถานะเป็นผู้กระทำการ (agency) ดังนั้น การศึกษาเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับบทบาทเชิงเทคโนโลยี-สังคมของปัญญาประดิษฐ์จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นยิ่ง โดยมีนักวิจัยพบว่าภาพถ่ายสังเคราะห์ที่ปัญญาประดิษฐ์สร้างนั้นไม่ได้มาจากการตัดสินใจของมนุษย์อย่างเดียว แต่ยังมาจากข้อจำกัดของซอฟต์แวร์ การสร้างภาพสังเคราะห์ผ่านปัญญาประดิษฐ์ในทางหนึ่ง จึงเป็นเครื่องมือวิจัยเพื่อสำรวจคลังข้อมูลของร่องรอย (trace archives) ที่เผยให้เห็นโครงสร้างเชิงภาพตัวแทนซึ่งซ่อนเร้นอยู่ (latent representational structures) และอคติทางสังคม (societal biases) ที่ฝังอยู่ในชุดข้อมูลซึ่งใช้ฝึกฝนแบบจำลองปัญญาประดิษฐ์ การศึกษาว่าภาพถ่ายสังเคราะห์ที่ปัญญาประดิษฐ์สร้างนั้นกำลังตอบสนองต่อแนวคิดหรือภาพแทนทางวัฒนธรรมอย่างไร จึงเป็นอีกประเด็นที่สำคัญ (de Seta, Pohjonen & Knuutila, 2024, pp.7-8)

4. กลยุทธ์และการออกแบบการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายในบริบทดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์

ภูมิทัศน์ของภาพถ่ายในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงจากการมาเยือนของเทคโนโลยีดิจิทัล ภาพถ่ายไม่ได้เป็นเพียงวัตถุคงทนที่สัมผัสได้อีกต่อไป แต่กลายเป็นกระแสข้อมูลที่ถูกผลิต ปรับแต่ง ส่งต่อ และไหลเวียนอย่างรวดเร็วผ่านเครือข่ายสื่อสังคมออนไลน์ การเปลี่ยนแปลงนี้ยังทำให้บทบาทของผู้รับสารเปลี่ยนไป เช่น สมมุติว่ามีการจัดแสดงดนตรีสด บุคคลในกลุ่มผู้ชมอาจกำลังบันทึกและเผยแพร่วิดีโอจากที่นั่งของตน บุคคลจึงแสดงบทบาทเป็นทั้งผู้ชม ผู้สร้างเนื้อหา และผู้เผยแพร่ในเวลาเดียวกัน (Przybylski, 2021, p.6) สังคมศาสตร์เชิงทัศน์ใน

โลกปัจจุบันจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงภาพและการมองเห็นเท่านั้น แต่ควรขยายไปสู่การศึกษาผ่านกระบวนการทำให้เกิดภาพ (Visualizations) ในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย (Luc Pauwels, 2015)

ทำนองเดียวกัน ชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย (Photo-ethnography) ก็จำเป็นต้องแสวงหาวิธีการทำงานให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมภาคสนามที่มีลักษณะเป็นลูกผสม (hybris field) ระหว่างพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ดิจิทัล (Przybylski, 2021) การวิจัยในพื้นที่ภาคสนามลูกผสมมีมิติที่ซับซ้อนกว่าการจดบันทึกภาคสนามแบบดั้งเดิม และจำเป็นต้องใช้ระเบียบวิธีที่ตัดข้าม (cuts across) ทั้งพื้นที่ดิจิทัลและกายภาพ กล่าวคือการทำงานชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายต้องก้าวข้ามแนวคิดเดิมที่แบ่งแยกระหว่าง “โลกเสมือน” กับ “โลกทางกายภาพ” เนื่องจากในพื้นที่ลูกผสมนั้น เส้นแบ่งเหล่านี้ได้เลือนรางไปมากจากการที่พฤติกรรมของผู้คนในยุคปัจจุบันต่างเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างชีวิตทางกายภาพและชีวิตทางดิจิทัล จนไม่อาจกล่าวได้อีกว่าโลกใดเป็นโลกความจริงไปมากกว่ากัน

การใช้เครื่องมือดิจิทัลที่หลากหลายได้อย่างคล่องแคล่วอาจกลายเป็นทักษะสำคัญในการทำงานของนักชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย กล่าวคือ ระหว่างการทำงานในสนามลูกผสม นักวิจัยอาจต้องเลือกใช้เครื่องมือหลากหลายที่เหมาะสมกับงาน เช่น สมาร์ทโฟน ในกระบวนการเก็บและรวบรวมข้อมูล เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่ผู้คนคุ้นชินรู้สึกคุ้นเคยและใช้งานได้ง่าย นอกจากบันทึกภาพแล้ว ยังสามารถจับภาพหน้าจอ (screenshots) และเผยแพร่หรือส่งต่อได้ทันที (Przybylski, 2021, pp.92-93)

นักวิจัยยังสามารถใช้เครื่องมือดิจิทัลขยายขอบเขตการเก็บข้อมูล เช่น นักวิจัยอาจขยายผลด้วยการศึกษาภาพถ่ายที่ผู้เข้าร่วมวิจัยถ่ายเองใน

โครงการวิจัย ควบคู่ไปกับภาพถ่ายผู้เข้าร่วมวิจัย โพสต์บนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์โดยใช้แฮชแท็กที่เชื่อมโยงถึงกัน ทำให้เกิดภาพถ่ายสองชุดที่กลายเป็นจุดอ้างอิงสำหรับการสนทนาเพิ่มเติมในภายหลัง (Przybylski, 2021, pp.100) ขณะเดียวกัน หากนักวิจัยบันทึกภาพกิจกรรมที่เกิดขึ้นในสนาม และโพสต์ลงแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ของตนเอง ก็อาจจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมแบบเรียลไทม์บนพื้นที่ลูกผสม และจุดประกายการสนทนาให้เกิดขึ้นได้ (Przybylski, 2021, pp.103-104) นอกจากนี้ นักวิจัย อาจจะยังพบมุมมองใหม่ ๆ ในกระบวนการสร้าง และเผยแพร่ภาพในบริบทลูกผสม เช่น การลบภาพ การถ่ายภาพซ้ำ นักวิจัยอาจจะตั้งคำถามใหม่ ๆ เช่น การสัมผัสหน้าจอโดยตรงบนกล้องดิจิทัลหรือโทรศัพท์มือถือได้เปลี่ยนแปลงประสบการณ์ในการถ่ายภาพอย่างไรบ้าง

ชาติพันธุ์วรรณาถ่ายภาพในพื้นที่ลูกผสมยังเกี่ยวข้องกับมีส่วนร่วมในงานภาคสนามและปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้ร่วมวิจัย การดึงข้อมูลด้วยภาพ (photo elicitation) เป็นตัวอย่างของวิธีวิจัยที่ยังคงมีศักยภาพในปัจจุบัน จอห์น คอลลิเออร์ จูเนียร์ (John Collier Jr.) ได้นำวิธีนี้มาใช้ครั้งแรกในปี 1967 และปัจจุบันกลายเป็นวิธีที่นักวิจัยนำมาใช้ในงานชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายอย่างแพร่หลาย (Pink, 2011, p.226) เป้าหมายหลักของการดึงข้อมูลด้วยภาพ คือการสำรวจและกระตุ้นให้เกิดการสื่อสารที่ลึกซึ้งขึ้นผ่านการถ่ายภาพ (Becknell, 2025, pp.35-36)

ตามที่ได้กล่าวไปแล้ว การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายในปัจจุบัน ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงแค่แง่มุมความหมายและความเป็นตัวแทนของภาพเท่านั้น แต่ยังรวมถึงองค์ประกอบเชิงประสาทสัมผัสของชีวิตประจำวัน อันเป็นการขยายมุมมองการศึกษา ไม่ใช่

เพียงการศึกษาว่าภาพถ่ายนำเสนออะไร ไม่ได้สนใจแค่ภาพถ่ายแสดงความหมายอะไร แต่เข้าถึงมิติเชิงประสบการณ์อันเป็นเนื้อหาที่ไม่อาจเห็นได้ด้วยตาเปล่า (non-representational studies) (Becknell, 2025, pp.35-36) สิ่งที่เกิดขึ้นก็คืออารมณ์ความรู้สึกที่หมุนเวียนเป็นพลังซึ่งมองไม่เห็นระหว่างนักวิจัยและผู้ร่วมวิจัยที่แบ่งปันเรื่องราวร่วมกันผ่านภาพถ่าย (Rowell, 2025, p.209) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและผู้ถูกวิจัยที่ทำงานร่วมกัน (co-operation) เพื่อสร้างความรู้เชิงชาติพันธุ์วรรณา การดึงข้อมูลด้วยภาพจะทำโดยนำภาพถ่ายไปใช้ประกอบการสัมภาษณ์ และภาพถ่ายจะกลายเป็นหัวข้อในการสนทนาและกระตุ้นการเล่าเรื่องของผู้ถูกสัมภาษณ์ ภาพที่ใช้ไม่จำเป็นต้องเป็นภาพที่ผู้วิจัยถ่ายเองก็ได้ อาจเป็นภาพจากอัลบั้มครอบครัวของผู้ให้ข้อมูล ภาพประวัติศาสตร์ (Stavemik, 2015, p.104) หรือภาพที่ผู้ร่วมวิจัยถ่ายเองก็ได้ (photo self-elicitation) (Jimenez-Alonso & de Luna, 2022, p.108)

การดึงข้อมูลด้วยภาพยังคงเป็นวิธีการที่สามารถใช้ได้ในการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล โดยเฉพาะในยุคที่ผู้คนต่างมีทักษะทางเทคโนโลยี ภาพถ่ายในการวิจัยนี้ อาจเป็นภาพที่ถ่ายจากโทรศัพท์มือถือหรือกล้องดิจิทัล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการบันทึกประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ แทนที่จะใช้ภาพพิมพ์ นักวิจัยอาจใช้แท็บเล็ต (tablet) หรือการแชร์หน้าจอ (screen share) ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อแสดงภาพถ่ายดิจิทัล ยกตัวอย่างเช่น งานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ของจาเร็ด เบ็คเนลล์ (Jared Becknell) ศึกษาเรื่องราวความโศกเศร้าผ่านภาพถ่าย ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีดึงข้อมูลด้วยภาพถ่ายในระหว่างการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ ผู้เข้าร่วมวิจัยจะถูกขอให้ถ่ายภาพสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เคยเป็นของ

ผู้ส่งกลับ จากนั้นภาพถ่ายที่เป็นไฟล์ดิจิทัลเหล่านี้จะถูกนำมาแสดงผ่านการแชร์หน้าจอด้วยโปรแกรมประชุมทางไกล เช่น Zoom ให้ผู้เข้าร่วมได้มองเห็นภาพเหล่านี้ตลอดการสัมมนาเพื่อกระตุ้นข้อมูลความรู้สึกและความทรงจำที่ลึกซึ้ง (Becknell, 2025, pp.41)

นอกจากนี้ ด้วยบริบทการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์จนทำให้เกิดการสังเคราะห์ภาพถ่ายจำนวนมากในพื้นที่ดิจิทัล นักชาติพันธุ์วรรณนากลุ่มหนึ่งยังได้เสนอแนวทางการศึกษาที่เรียกว่า ชาติพันธุ์วรรณนาเชิงสังเคราะห์ (synthetic ethnography) อันมีนัยถึงระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นศึกษาบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์และการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือการวิจัย เพื่อทำความเข้าใจว่ากระบวนการทางอัลกอริทึม ชุดข้อมูลที่ระบบเรียนรู้ (training datasets) และพื้นที่ที่อยู่เบื้องหลังระบบเหล่านั้นได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงมุมมองทางญาณวิทยาและภาวะกระทำการ (agency) ของสิ่งต่าง ๆ อย่างไร ชาติพันธุ์วรรณนาเชิงสังเคราะห์จึงเป็นการต่อยอดจุดแข็งของชาติพันธุ์วรรณนาดิจิทัล (digital ethnography) นั่นเอง (de Seta, Pohjonen & Knuutila, 2024)

ชาติพันธุ์วรรณนาเชิงสังเคราะห์นี้ยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในงานชาติพันธุ์วรรณนาภาพถ่ายได้เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น แมตตี้ โปห์โจเนน (Matti Pohjonen) ซึ่งสนใจศึกษาความทรงจำและการสร้างภาพแทน โปห์โจเนนทำการวิจัยโดยอิงจากประสบการณ์ในวัยเด็กของตนเองที่เติบโตในเฮลิโอบีเยในช่วงทศวรรษ 1980 ที่เกิดวิกฤตการณ์ข้าวยาหมากแพงและสงครามกลางเมืองในช่วงทศวรรษ 1980 เขาใช้การสำรวจคลังร่อยรอยเพื่อ

ทดสอบอคติที่สืบทอดมาจากชุดข้อมูลที่ใช้ฝึกฝนปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ เขาป้อนคำสั่งให้ปัญญาประดิษฐ์สังเคราะห์ภาพถ่ายภัยแล้งในเฮลิโอบีเย ปี 1984 ผลลัพธ์พบว่าภาพซ้ำ ๆ ที่ปัญญาประดิษฐ์สังเคราะห์นั้นเผยให้เห็นโครงสร้างของภาพตัวแทนที่ซ่อนเร้น เช่น ภาพมนุษย์ผิวคล้ำร่างผอมเกือบเป็นโครงกระดูกท่ามกลางภูมิประเทศรกร้าง งานวิจัยของโปห์โจเนนแสดงให้เห็นว่าภาพที่ปัญญาประดิษฐ์สร้างมานั้นสะท้อนวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ การเมือง และเทคโนโลยีของสังคมที่ผลิตข้อมูลเหล่านั้น (de Seta, Pohjonen & Knuutila, 2024)

ยิ่งไปกว่านั้น โปห์โจเนนยังผลานระเบียบวิธีวิจัยที่หลากหลาย เพื่อขยายบริบทของงานวิจัยของเขา โปห์โจเนนได้ศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้คนที่เติบโตในเฮลิโอบีเยในช่วงทศวรรษ 1980 ร่วมกับการสำรวจความทรงจำในวัยเด็กของตนเองด้วยการวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา (autoethnographic research) เขาเดินสำรวจพื้นที่ในเฮลิโอบีเยที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ครั้งนั้น สนทนากับผู้ที่พบเจอ บันทึกภาพถ่ายด้วยตนเอง รวมถึงสำรวจภาพถ่ายที่สือระดับโลกใช้นำเสนอวิกฤตการณ์ครั้งนั้นอันสะท้อนจินตนาการทางวัฒนธรรมสมัยนิยมท้ายที่สุดแล้ว ผลการวิจัยของโปห์โจเนนก็ได้ผลการศึกษาที่ขยายไปยังบริบทที่กว้างขึ้น จากการสำรวจปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ ไปสู่ความขัดแย้งระหว่างความทรงจำ ประสบการณ์ กับภาพตัวแทนจากสื่อมวลชนที่ทรงพลังแต่มาจากการเลือกสรรเพียงบางส่วน (de Seta, Pohjonen & Knuutila, 2024)

งานศึกษาของโปห์โจเนน ได้ให้กรอบคิดสำคัญในการใช้กระบวนการภาพถ่ายและเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อตั้งคำถามและท้าทายอคติเชิงสังคมวัฒนธรรม เครื่องมือดังกล่าวนี้จึงมีแง่มุมของการเมืองเชิงต่อต้านที่สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ได้ ในบริบทของ

ประเทศไทย นักวิจัย ศิลปิน ช่างภาพสารคดี หรือนักเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพและสิทธิมนุษยชนในพื้นที่ความขัดแย้ง เช่น สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อาจใช้เป็นแนวทางเพื่อเปิดเผยให้สังคมเห็นวาระสาธารณะที่มีชีวิต เลือดเนื้อ และลมหายใจ รวมถึงความรู้สึกเชิงผัสสาธรรม ความทรงจำที่หลากหลายของคนในพื้นที่นั้น มีความหมายและความจริงที่ซับซ้อนกว่าภาพแทนที่สื่อมวลชนเลือกสรรอย่างไร

โดยสรุปแล้ว แนวคิดชาติพันธุ์วรรณาเชิงสังเคราะห์เป็นอีกแนวทางสำคัญในการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายในบริบทการเกิดขึ้นของปัญญาประดิษฐ์ บทความนี้จึงมีข้อเสนอแนะแนวทางเชิงระเบียบวิธีวิจัย 3 ประการ เพื่อต่อยอดชาติพันธุ์วรรณาเชิงสังเคราะห์ไปสู่การศึกษาชีวิตของผู้คนในสนามอย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ ประการแรกการประยุกต์ใช้เทคนิคการกระตุ้นด้วยภาพสังเคราะห์ โดยการนำภาพที่สังเคราะห์จากปัญญาประดิษฐ์ขึ้นไปเปิดบทสนทนากับคนในชุมชนเพื่อทำความเข้าใจการรับรู้และอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนต่อภาพแทนทางวัฒนธรรมที่ถูกสังเคราะห์ขึ้นว่าพวกเขาเห็นด้วย ปฏิเสธ หรือมองเห็นอัตลักษณ์ตนเองในภาพสังเคราะห์นั้นอย่างไร ประการที่สอง การอาศัยระเบียบวิธีชาติพันธุ์วรรณาในการสังเกตการณ์ความสัมพันธ์เชิงเทคโนโลยีและสังคมระหว่างตัวแสดงที่เป็นมนุษย์ผู้กำหนดทิศทางและส่งทอดอคติลงไปคลังข้อมูล และตัวแสดงที่ไม่ใช่มนุษย์อย่างปัญญาประดิษฐ์ที่แสดงผลลัพธ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ออกมา เช่น การฝังตัวในกลุ่มนักวิทยาการข้อมูล (data scientist) ผู้สร้างและส่งทอดข้อมูลเข้าไปฝังตัวอยู่ในระบบกลไกอัลกอริทึม หรือการสังเกตการณ์วิธีการที่ผู้ใช้งาน (user) ปฏิสัมพันธ์ตอบโต้กับปัญญาประดิษฐ์ในกระบวนการสร้าง

ภาพถ่ายสังเคราะห์ และประการสุดท้ายการศึกษาการรับรู้ของผู้รับสารเพื่อสำรวจว่ามนุษย์ในชีวิตประจำวันมีกระบวนการให้คุณค่าความจริงแท้และสร้างความหมายร่วมกับภาพถ่ายอย่างไรในภูมิทัศน์สื่อที่พราเลี่ยน แนวทางเหล่านี้จะช่วยให้อาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายเป็นสะพานเชื่อมโยงกลับไปสู่การตั้งคำถามเชิงลึกในพฤติกรรม วิถีชีวิต และการสร้างความหมายร่วมกันของผู้คนได้มากขึ้นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์สื่อ

บทส่งท้าย

บทความได้สำรวจภูมิทัศน์ของชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายด้วยความมุ่งหมายที่จะให้แก่วิศวกร ช่างภาพสารคดี และนักวิจัยด้านชาติพันธุ์วรรณา เล็งเห็นและสามารถปรับประยุกต์กระบวนการภาพถ่ายและมุมมองด้านชาติพันธุ์วรรณาในการเรียนรู้เรื่องราวของผู้คนในพื้นที่แห่งความแตกต่างหลากหลาย ขยายความเข้าใจที่ลึกซึ้งสร้างบทสนทนา รวมถึงเสนอประเด็นใหม่ ๆ สู้สังคมด้วยมุมมองที่ผ่านการสะท้อนย้อนคิด

บทความชี้ให้เห็นว่าภาพถ่ายมีศักยภาพในการเป็นวัตถุและเครื่องมือในการวิจัย อย่างไรก็ตาม ภาพถ่ายควรถูกมองในฐานะการประกอบสร้างความ เป็นจริง มากกว่าการเป็นเพียงวัตถุพยานที่เป็นกลางในการถ่ายทอดความเป็นจริง การทบทวนมุมมองเกี่ยวกับภววิทยาของภาพถ่ายตอกย้ำว่าภาพถ่ายและการถ่ายภาพไม่ได้แยกตัวออกจากบริบททางสังคม อำนาจในการกำหนดความเป็นจริงเกี่ยวกับภาพถ่ายนั้นถูกกลั่นกรองผ่านอัตวิสัยของช่างภาพ และผ่านความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถ่ายภาพและสิ่งที่ถูกถ่าย ไปจนถึงผู้ที่กำลังพิจารณาภาพถ่ายนั้น ประเด็นเหล่านี้เรียกร้องให้นักวิจัยต้องอาศัยการสะท้อนย้อนคิดตลอดกระบวนการผลิตความรู้ ด้วยว่าการ

แสวงหาความรู้ผ่านภาพถ่ายมิได้เป็นเพียงพันธกิจเพื่อเข้าใจผู้อื่น แต่ยังรวมถึงเพื่อสะท้อนและตระหนักถึงตำแหน่งแห่งที่ของนักวิจัยเอง

หัวใจสำคัญอีกประการของชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายคือการตระหนักถึงมิติทางอารมณ์ความรู้สึก การทบทวนมุมมองทางชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายได้เผยให้เห็นว่าภาพถ่ายแสดงบทบาทเป็นเสมือนวัตถุที่มีชีวิตหรือสิ่งสถิติที่สามารถส่งผลกระทบทางอารมณ์แก่ผู้ชมในลักษณะที่ข้ามพื้นที่และเวลา ทั้งยังสามารถดึงดูดอารมณ์ความรู้สึกจากอดีตให้กลับมาสู่ปัจจุบันขณะได้ (Favero, 2022, p.73) การทำงานชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายเชิงผัสสาธรรมจะช่วยเปิดช่องให้นักวิจัยสามารถวิเคราะห์เจาะลึกถึงวิธีที่ผู้คนสัมผัสกับความทรงจำ ความคิดถึง ความโหยหา ความโศกเศร้า โดยเฉพาะในบริบทของการสูญเสีย เช่น การไว้อาลัย ทั้งยังช่วยให้เห็นว่าภาพถ่ายในฐานะวัตถุนั้นสามารถเยียวยาวิกฤตทางอารมณ์และสร้างความต่อเนื่องของสายสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วอย่างไร การดึงข้อมูลด้วยภาพถ่าย (photo-elicitation) หรือการนำภาพถ่ายมาเป็นแกนกลางในการสนทนาระหว่างผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย จึงเป็นอีกเทคนิควิธีวิจัยในการเข้าถึงข้อมูลเชิงประสบการณ์ อารมณ์ ความรู้สึกที่คลุมเครือและไม่อาจนำเสนอเป็นตัวแทนได้โดยตรง (non-representational)

ขณะเดียวกัน การพัฒนาของเทคโนโลยีดิจิทัลก็ได้สร้างความท้าทายไม่น้อยแก่การทำงานชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย เมื่อปฏิสัมพันธ์ทางกายภาพและดิจิทัลได้หลอมรวมเข้าด้วยกันอย่างแยกไม่ออกจนเกิดเป็นพื้นที่ลูกผสม การทำงานภาคสนามของนักวิจัยจึงไม่สามารถแยกออกจากเทคโนโลยีและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อนได้อีกต่อไป ยิ่งไปกว่านั้น เทคโนโลยีดิจิทัลยังได้มอบประสบการณ์

ใหม่ ๆ เกี่ยวกับภาพถ่าย เช่น การตัดต่อรูป การปรับแต่งรูป การส่งต่อรูป ประกอบกับการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ที่กำลังเป็นที่นิยมแพร่หลายก็ได้ท้าทายสถานะทางภววิทยาของภาพถ่ายด้วยเช่นกัน เนื่องจากความสมจริงที่เพิ่มขึ้นของสื่อสังเคราะห์ที่ส่งผลให้เกิดความกังวลเกี่ยวกับการบิดเบือนข้อมูล โดยเฉพาะเมื่อภาพที่เห็นในโลกออนไลน์ไม่อาจจะยืนยันความจริงได้อีกต่อไป นักวิชาการส่วนหนึ่งเรียกร้องให้นักชาติพันธุ์วรรณาแสดงบทบาทสำคัญในการต่อสู้กับภาพปลอมเหล่านี้ โดยอาศัยมุมมองเชิงวิพากษ์และนิติวิทยาศาสตร์ดิจิทัล (digital forensics) เพื่อสืบค้นย้อนกลับถึงบริบทที่แท้จริงของภาพ

ชาติพันธุ์วรรณาเชิงสังเคราะห์ (synthetic ethnography) ได้กลายเป็นอีกทางเลือกของการวิจัยที่ได้รับการพัฒนาเพื่อเข้าใจบริบททางเทคโนโลยีสังคมที่เปลี่ยนไปและให้ปัญญาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือการวิจัย เช่น การป้อนคำสั่งให้ปัญญาประดิษฐ์สร้างภาพถ่ายสังเคราะห์ขึ้นมา เพื่อทดสอบว่าอคติทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ถูกสืบทอดและผลิตซ้ำผ่านปัญญาประดิษฐ์อย่างไร

การวิจัยชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายในปัจจุบันจึงเป็นงานที่ท้าทาย ต้องผสมผสานทฤษฎีและปฏิบัติการภาคสนามร่วมกันอย่างซับซ้อน บทความนี้จะเสนอว่าทิศทางการวิจัยในอนาคตอาจต้องพัฒนาเทคนิควิธีวิจัยโดยเชื่อมโยงกับบทบาทเครื่องมือและเทคโนโลยีที่หลากหลาย ไม่ได้สนใจเพียงภาพถ่ายแต่ให้ความสำคัญกับการสร้างภาพถ่ายด้วย เช่น การเลือกมุม การตัดแต่ง การลบ การส่งต่อ โดยยังคงไว้ซึ่งมุมมองเชิงตีความและการตระหนักถึงอิทธิพลของบริบทอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ การวิจัยชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่ายไม่ควรหยุดเพียงผัสสะจากการมองเห็นเพียงอย่างเดียวซึ่งอาจจะทำให้การวิจัยติดกับดัก

ของการใช้ดวงตาเป็นศูนย์กลาง แต่ควรขยายขอบเขตของการใช้ภาพถ่ายในการสำรวจมิติทางผัสสะอื่น ๆ (multisensoriality) เช่น การได้ยิน การได้กลิ่น การรับรส

ท้ายที่สุดแล้ว การทำงานกับภาพถ่ายนั้น โดยเฉพาะในโลกแห่งข้อมูลข่าวสาร ยังเกี่ยวพันกับความเป็นส่วนตัวและแง่มุมอันอ่อนไหวของอารมณ์และ

ความรู้สึก การทำงานวิจัยในทุกชั้นตอนตั้งแต่การผลิตภาพไปจนกระทั่งการเผยแพร่ภาพมิใช่การทำงานของนักวิจัยเพียงคนเดียว แต่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ความรับผิดชอบเชิงจริยธรรมของนักชาติพันธุ์วรรณาในยุคปัญญาประดิษฐ์จึงเป็นอีกประเด็นที่ควรทบทวนเพื่อสะท้อนย้อนคิดต่อไป ●

เอกสารอ้างอิง

- Al Sheikh, H. M. (2026). Digital mourning: The transformative role of photography in contemporary grief practices. *Death Studies*, 50(7), 1110–1121. <https://doi.org/10.1080/07481187.2025.2476972>
- Banks, M. (2001). *Visual methods in social research*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9780857020284>
- Barthes, R. (1981). *Camera lucida: Reflections on photography* (R. Howard, Trans.). Hill and Wang. (Original work published 1980)
- Bateson, G., & Mead, M. (1942). *Balinese character: A photographic analysis*. New York Academy of Sciences.
- Becknell, J. (2025). *Memento mori: A photo-elicited narrative analysis on grief* [Doctoral dissertation, Antioch University Seattle]. AURA—Antioch University Repository and Archive. <https://aura.antioch.edu/etds/1161>
- Benjamin, W. (1969). The work of art in the age of mechanical reproduction (H. Zohn, Trans.). In H. Arendt (Ed.), *Illuminations: Essays and reflections* (pp. 1–26). Schocken Books. (Original work published 1936)
- Benjamin, W. (1999). Little history of photography (R. Livingstone et al., Trans.). In M. W. Jennings, H. Eiland, & G. Smith (Eds.), *Walter Benjamin: Selected writings* (Vol. 2, Part 2, 1931–1934, pp. 507–530). Belknap Press of Harvard University Press. (Original work published 1931)
- Berger, J. (1973). *Ways of seeing*. British Broadcasting Corporation; Penguin Books.
- Blood, C., & Cacciatore, J. (2014). Parental grief and memento mori photography: Narrative, meaning, culture, and context. *Death Studies*, 38(4), 224–233. <https://doi.org/10.1080/07481187.2013.788584>

- Chesney, R. M., & Citron, D. K. (2019). Deep fakes: A looming challenge for privacy, democracy, and national security. *California Law Review*, 107(6), 1753–1820. <https://doi.org/10.15779/Z38RV0D15J>
- Chopra, S., & Seth, Y. (2020). Photography: An expression of ethnography. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 9(2), 2952–2956.
- Collier, J., Jr. (1967). *Visual anthropology: Photography as a research method*. Holt, Rinehart & Winston.
- Costello, D. (2005). Aura, face, photography: Re-reading Benjamin today. In A. Benjamin (Ed.), *Walter Benjamin and art* (pp. 164–184). Continuum.
- de Seta, G., Pohjonen, M., & Knuutila, A. (2024). Synthetic ethnography: Field devices for the qualitative study of generative models. *Big Data & Society*, 11(4), Article 20539517241303126. <https://doi.org/10.1177/20539517241303126>
- Edwards, E. (2012). Objects of affect: Photography beyond the image. *Annual Review of Anthropology*, 41, 221–234. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092611-145708>
- Farahmand, M. (2017). Ethnography and photography: What kind of collaborations for what kind of communications? *Anthrovision*, 5(2). <https://doi.org/10.4000/anthrovision.2658>
- Favero, P. S. H. (2022). It begins and ends with an image: Reflections on life/death across autobiography and visual culture. *Anthropological Journal of European Cultures*, 31(1), 72–87. <https://doi.org/10.3167/ajec.2022.310106>
- Gell, A. (1998). *Art and agency: An anthropological theory*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198280132.001.0001>
- Germen, M. (2010). Photography as a tool of alienation: Aura. In A. Seal, J. P. Bowen, & K. Ng (Eds.), *Electronic visualisation and the arts (EVA 2010)* (pp. 129–136). BCS Learning & Development. <https://doi.org/10.14236/ewic/EVA2010.22>
- Hastrup, K. (1992). Anthropological visions: Some notes on visual and textual authority. In P. I. Crawford & D. Turton (Eds.), *Film as ethnography* (pp. 8–25). Manchester University Press.
- Jiménez-Alonso, B., & Brescó de Luna, I. (2022). Grief, photography and meaning making: A psychological constructivist approach. *Culture & Psychology*, 28(1), 107–132. <https://doi.org/10.1177/1354067X211015416>
- Leaha, M. A., & Canals, R. (2024). Resisting alternative images: An ethnography of visual disinformation in Brazil. *Cultural Anthropology*, 39(4), 533–563. <https://doi.org/10.14506/ca39.4.03>

- Pauwels, L. (2015). *Reframing visual social science: Towards a more visual sociology and anthropology*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139017633>
- Phu, T., & Brown, E. H. (2018). The cultural politics of aspiration: Family photography's mixed feelings. *Journal of Visual Culture*, 17(2), 152–165. <https://doi.org/10.1177/1470412918782352>
- Pink, S. (2001). *Doing visual ethnography: Images, media and representation in research*. SAGE Publications.
- Pink, S. (2011). Digital visual anthropology: Potentials and challenges. In M. Banks & J. Ruby (Eds.), *Made to be seen: Perspectives on the history of visual anthropology* (pp. 209–233). University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226036632-009>
- Pink, S. (2013). *Doing visual ethnography* (3rd ed.). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9780857025029>
- Przybylski, L. (2021). *Hybrid ethnography: Online, offline, and in between*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781071909676>
- Puppe, H. W. (1979). Walter Benjamin on photography. *Colloquia Germanica*, 12(3), 273–291.
- Rowell, J. (2025). Affecting photos: Photographs as shared, affective ethnographic spaces. *Qualitative Research*, 25(1), 207–226. <https://doi.org/10.1177/14687941241246173>
- Sontag, S. (2008). *On photography*. Penguin Books. (Original work published 1977)
- Stavenik, A. (2015). From illustration to photo-ethnography: Photography as a key component of ethnographic publications. In K. Nedbálková & K. Sidiropulu Janků (Eds.), *Doing research, making science: The memory of Roma workers* (pp. 99–114). CDK Publishing; Masaryk University.
- Wright, C. (2018). Photo-ethnography. In H. Callan (Ed.), *The international encyclopedia of anthropology* (pp. 1–5). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118924396.wbiea2017>
- ทีมข่าวประชาไท. (2566, 24 กันยายน). นิทรรศการภาพถ่าย “The Deep Places in the Deep South”. ประชาไท. <https://prachatai.com/journal/2023/09/106052>
- ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ. (2561). การมองเห็นทางมานุษยวิทยา, ภาพถ่าย และปัญหาในการทำความเข้าใจคนอื่น. ใน สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ (บ.ก.), *แสง สิ่งของ และการมองเห็น* (น. 22–37). พิพิธภัณฑสถานชาติเฉลิมพระเกียรติ; คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.